

Land- en tuinbouwbedrijven in alle soorten en maten

Martien Voskuilen

Het aantal geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven met een omvang van minimaal 3 nge is tussen 2006 en 2007 met 2.700 afgenomen, een daling van 3,4% (tabel 1). Dat komt overeen met de gemiddelde jaarlijkse vermindering in de periode 2000-2005 (3,2%), maar ligt ruim boven dat in de jaren negentig (2,4%). Vooral het aantal kleinere bedrijven (tot 70 nge) nam vanaf 1990 sterk af (-54%), terwijl de groep middelgrote bedrijven (70-150 nge) slechts licht daalde (-7%). Het aantal grotere bedrijven (> 150 nge) nam met een factor 2,3 toe.

Beëindiging bij generatiewisseling

De vermindering van het aantal bedrijven komt vooral door min of meer vrijwillige bedrijfsbeëindiging bij generatiewisseling. Zo geldt voor veel kleine bedrijven dat potentiële opvolgers afzien van bedrijfsovername vanwege de matige inkomensperspectieven. Die worden niet alleen door marktontwikkelingen (prijsvorming en afzetmogelijkheden) bepaald, maar ook door het beleid, zoals eisen aan de wijze van produceren die tot extra investeringen en kosten leiden. Het overheidsbeleid kan ook direct ingrijpen in de omvang van een sector, zoals bij de opkoopregelingen om het mestoverschot te verminderen. Dit leidde tot een forse sanering van de intensieve veehouderij tussen 2000 en 2003.

Weliswaar neemt het aantal kleine bedrijven sterk af, maar het aandeel van hele kleine bedrijven (minder dan 16 nge) blijft vrij constant op ruim een kwart. Dat is mede mogelijk doordat een belangrijk deel van de inkomsten van buiten het bedrijf komen, zoals uit een baan buitenshuis, AOW en pensioenen. Omdat er weinig opvolgers zijn voor deze bedrijven, zal het aantal de komende jaren dalen. Voor een deel vindt echter weer instroom plaats door de afbouw van grotere bedrijven, zoals melkveehouders die de melkveetak afstoten en het bedrijf in afgeslankte vorm als overig graasdierbedrijf voortzetten.

Bedrijfstype	Aantal bedrijven					Vershil (%)
	1990	1995	2000	2006	2007 (v)	2006-2007
Glastuinbouw en champignon	11.032	10.048	8.424	5.941	5.504	-7,4
Opengrondstuinbouw	13.162	12.004	10.364	8.528	8.242	-3,4
Akkerbouw	16.258	14.650	13.749	12.171	11.366	-6,6
Melkvee	39.553	33.296	26.820	19.697	18.899	-4,1
Overige graasdier	17.499	20.255	18.974	19.101	18.991	-0,6
Intensieve veehouderij	13.082	11.549	9.663	6.923	7.009	1,2
Gecombineerd	14.317	11.525	9.489	7.074	6.730	-4,9
Land- en tuinbouwbedrijven, totaal	124.903	113.327	97.483	79.435	76.741	-3,4

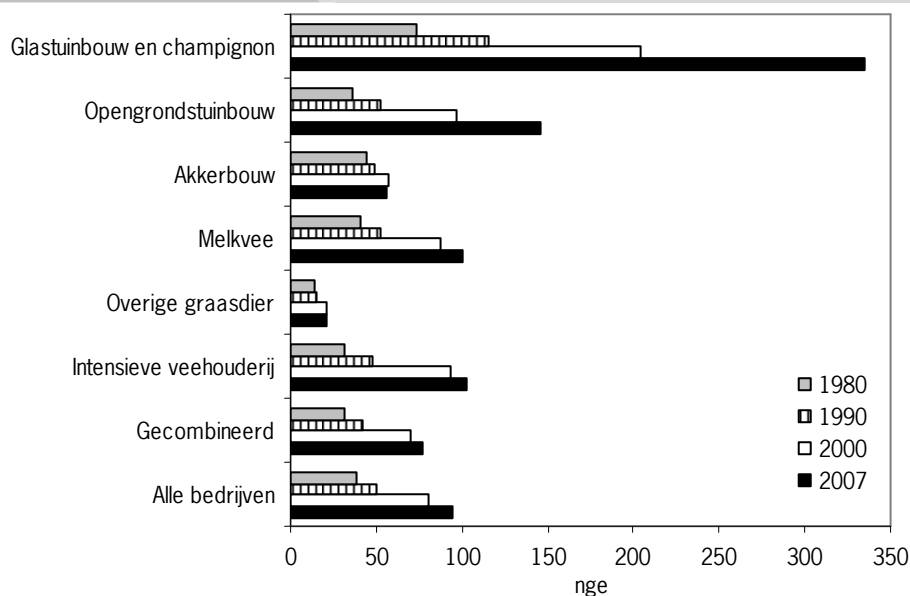
(v) Voorlopige cijfers.
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI.

Arbeidsbesparing door schaalvergroting

Bedrijfsbeëindiging van vooral kleinere bedrijven en bedrijfsvergroting - in oppervlakte en/of intensiteit - leiden tot schaalvergroting, waarbij de glastuinbouw (inclusief champignons) eruit springt. Zo steeg het aandeel van de grotere bedrijven (> 150 nge) in deze sector van 8% in 1980 tot 57% in 2007. Ook de ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfsomvang (in nge) laat zien hoe sterk de schaalvergroting binnen de

glastuinbouw is geweest (figuur 1). Aan het proces van schaalvergroting ligt een complex van factoren ten grondslag. In de kern komt het erop neer dat het voor individuele boeren aantrekkelijk is om te investeren in arbeidsbesparing. De individuele boer is als één van de vele aanbieders meestal prijsnemer. De technische ontwikkeling wordt in belangrijke mate gedreven door de prijsverhoudingen tussen de verschillende productiefactoren en richt zich op het verminderen van de inzet van de relatief dure arbeid. Op die manier is het mogelijk de productiekosten te verlagen en het inkomen te vergroten of op peil te houden.

Figuur 1   **Ontwikkeling gemiddelde bedrijfsomvang (nge) naar bedrijfstype, 1980-2007**

Bron: CBS-Landbouw telling, bewerking LEI.

Megabedrijven

Een klein deel van de bedrijven groeit door naar een omvang die veel groter is dan het 'normale' gezinsbedrijf. Dergelijke bedrijven worden ook aangeduid als 'megabedrijven', waarbij de ondergrens - arbitrair - is gelegd bij 500 nge. Tussen 1980 en 2007 is het aantal megabedrijven toegenomen van circa 100 tot ruim 1.600. Het leeuwendeel zijn glastuinbouw- (61%) en opengrondstuinbouwbedrijven (21%). In de glastuinbouw heeft een megabedrijf, afhankelijk van de teelt, een kassencomplex dat 3 ha of meer beslaat. Bij de andere bedrijfstypen beperkt het aantal megabedrijven zich tot enkele tientallen. Zo waren er in 2007 ongeveer 60 megabedrijven in de intensieve veehouderij. Het grootste deel van de megabedrijven ligt in de provincies Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg (figuur 2). De grote voordelen van schaalgrootte zitten aan de kostenkant, vooral door de lagere arbeidskosten per eenheid van product (nge). Dit wijst er nogmaals op dat het schaalvergrotingsproces wordt gestimuleerd door stijgende arbeidskosten. De kosten van vermogen per nge zijn globaal gesproken eveneens lager naarmate de bedrijven groter zijn, maar het verband is veel minder sterk dan bij arbeid.

Megastallen

De maatschappelijke discussie over deze bedrijven concentreert zich de laatste maanden op de intensieve veehouderij en dan vooral op de megastallen. De term megastal wordt in enkele studies gebruikt wanneer meer dan 300 nge van dezelfde diersoort zijn gehuisvest op één locatie. Bij een megabedrijf kan sprake zijn van verschillende nevenvestigingen van een bedrijf, waarbij iedere vestiging op zich niet per definitie 'mega' is. Samen vormen de vestigingen wel een megabedrijf. De landbouwontwikkelingsgebieden in de reconstructiegebieden zijn bij uitstek de locaties waar megastallen geplaatst zouden kunnen worden, maar het lokale verzet is groot. Dit verzet komt zowel van burgers, die overlast vrezen, als van lokale boeren, die bang zijn dat deze grote bedrijven hun eigen groeimogelijkheden beperken. De trend van de afgelopen jaren

voortzettend zal het aantal megabedrijven en -stallen alleen maar verder groeien. Dit maakt het, ook met het oog op het behoud van het landschap, van belang dat er planologische duidelijkheid komt over de voorwaarden bij vestiging. De discussie over vestiging van dit type bedrijven - vooral in de intensieve veehouderij - op bedrijventerreinen zou daarbij volgens onder meer het College van Rijksadviseurs niet uit de weg gegaan moeten worden.